

# KURUMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME: PANEL VERİ ANALİZİ (2002-2018)<sup>\*,\*\*</sup>

## INSTITUTIONS AND ECONOMIC GROWTH: PANEL DATA ANALYSIS (2002-2018)

Araştırma Makalesi  
Research Paper

Muharrem Akın DOĞANAY\*\*\*  
Mustafa Kemal DEĞER\*\*\*\*

### Öz:

Günümüzde ekonomik büyüme ve ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler, önemli tartışma konularından biridir. Bu bağlamda kurumların, ülkelerin ekonomik büyümesini açıklamadaki rolüne giderek artan bir vurgu vardır. Ancak, hangi kurum ve yönetim göstergelerinin daha önemli olduğuna dair bir görüş birliğine varılamamıştır. Bu çalışmanın amacı, tüm gelir grubundaki ülkelerde kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ampirik olarak incelemektir.

Bu çalışmada, Dünya Bankası Dünya Çapında Yönetişim Göstergelerinden elde edilen veriler ile 2002-2018 dönemi için 23 az gelişmiş, 63 gelişmekte olan ve 48 gelişmiş ülke örneği ele alınmış ve iki aşamalı sistem genelleştirilmiş momentler yöntemi kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar, kurumların ülkelerin ekonomik büyümesi için önemli olduğunu göstermektedir. Kurumsal göstergeler arasında, idari kaliteyi ülkelerdeki kişi başı GSYH artışının açıklanmasında en önemli faktör olarak yorumlamak mümkündür. Bunun yanında hükümetin etkinliği de ekonomik büyüme için oldukça önemlidir. Hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik ile yolsuzluğun kontrolü ise ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilerken, diğer göstergelere göre etkileme katsayıları düşüktür. Siyasi istikrar ve şiddetsizlik ise beklenenin aksine ülkelerde ekonomik büyümeyi oldukça az bir şekilde etkilemektedir. Ancak, ekonomik büyüme için yalnızca kurumların kalitesinin yeterli olamayacağına dikkat etmek gerekmektedir. Çalışma kurumlarla birlikte, hükümet harcamaları, gayri safi sermaye birikimi, nüfus artış hızı, enflasyon ve ticaretin serbestleşmesi gibi yapısal faktörlerin de ülkelerin ekonomik büyümesinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın bulguları kurumların ekonomik büyümede önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla istikrarlı ve kalıcı bir büyüme için ülkelerin kurumları güçlendirici politikalara öncelik vermesi gerekmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Kurumlar, Yönetişim, Ekonomik Büyüme, GMM Yöntemi.

\* Makale Geliş Tarihi: 12.04.2020

Makale Kabul Tarihi: 20.06.2020

\*\* Bu çalışma, Prof. Dr. Mustafa Kemal DEĞER danışmanlığında yürütülen Muharrem Akın DOĞANAY tarafından hazırlanan ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Gelişmekte Olan Ülkelerde Kurumlar ve Ekonomik Büyüme: Dinamik Panel Veri Analizi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

\*\*\* Arş. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, makindoganay@ktu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3985-2222

\*\*\*\* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mkdeger@ktu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-6425-9052

**Abstract:**

Today, economic growth and the factors of economic growth are one of the important topics of discussion topics. In this context, there is an increasing emphasis on the role of institutions in explaining the economic growth of countries. However, there is no consensus on which institutions and governance indicators are more important. The aim of this study is to examine empirically the effects of institutions on economic growth in all income group countries.

In this study, the data obtained from World Bank World-wide Governance Indicators for the 23 less developed, 63 developing and 48 developed countries are examined in the 2002-2018 period and analysed two-stage system generalized moments method. Empirical results show that institutions are important for economic growth of countries. Among the institutional quality indicators, regulatory quality appears to be the most important factor for explaining the increase in GDP per capita in all countries. In addition, government effectiveness is very important for economic growth. While the indicators of voice and accountability, rule of law and the control of corruption affect economic growth positively and significantly, the effects of coefficients are low compared to other indicators. Political stability and However, it is important to note that only the quality of institutions cannot be sufficient for economic growth. The study reveals that structural factors such as government expenditures, gross capital accumulation, population growth rate, inflation and liberalization of trade have an important impact on economic growth.

The findings of the study show that institutions are important in economic growth. Therefore, for a stable and permanent growth, countries should give priority to institutional strengthening policies.

**Keywords:** Institutions, Governance, Economic Growth, GMM Method.

**GİRİŞ**

Son yıllarda kurumlar, sadece iktisadi alanda değil sosyal bilimlerin diğer alanlarında da giderek daha fazla tartışılan ve ele alınan bir konudur. Uluslararası kuruluşlar ve ülkeler devletin ekonomik, sosyal ve siyasal performansını ölçmek ve değerlendirmek için kurumların kalitesini bir araç olarak kullanmaktadır. Bununla birlikte ekonomik büyüme, beşeri ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek isteyen ülkeler için önemli bir hedef olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Ayrıca, hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların ekonomik ve beşeri kalkınmayı destekleme isteği, kurumsal kalitenin ve ekonomik büyümenin önemini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu nedenle 1960'lı yıllardan itibaren ekonomi literatüründe önemini yitiren kurumlar, 1990'lı yıllardan itibaren tekrar öne çıkmaya başlamıştır. Başta North olmak üzere Coase, Williamson, Acemoğlu, Ostrom gibi iktisatçıların literatüre katkıları ile Yeni Kurumsal İktisat ekonomik, siyasal ve sosyal olayların açıklanmasında kapsamlı bir perspektif yaratarak, popüler bir açıklama biçimi olmaya başlamıştır.

Yeni Kurumsal İktisat'ın bu öne çıkışı ile birlikte büyüme teorisine olan ilgi artmış ve çoğu iktisatçının ekonomik büyümenin belirleyicilerini çalışma şekli değişmiştir. Bu değişim ile birlikte Yeni Kurumsal İktisadın amacı, Neoklasik teoriye meydan okumanın aksine Neoklasik teoriyi kendi sınırlarının ötesinde bir dizi meseleyi ele almasına izin verecek şekilde geliştirmek, değiştirmek ve genişletmektir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, az gelişmiş (AGÜ), gelişmekte olan (GOÜ) ve gelişmiş ülke (GÜ)'lerde kurumların ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olup olmadığını yönetim göstergeleri yardımı ile incelemektir.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde kurumlar ve ekonomik büyüme kavramı açıklanacaktır. Takip eden bölümde kurumları ölçen kuruluşlar ile literatür taramasına yer verilecektir. Üçüncü bölümde çalışmada uygulanan yöntem, kullanılan veri setleri tanımlandıktan sonra bulgular sunulacaktır. Sonuç kısmında da elde edilen bulgular yorumlanıp, öneriler tartışılacaktır.

## 1. KURUMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME

Kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki teorik bağlantı, her biri farklı aktarım mekanizmalarını vurgulayan, büyüme teorileri ile açıklanabilmektedir. İletim kanallarının vurgulanmasındaki bu farklılıklar, çeşitli ampirik yaklaşımlara ve dolayısıyla kurumların büyüme üzerindeki etkilerine ilişkin farklı sonuçlara yol açmıştır. Aralarındaki ilişkiyi açıklayabilmek için öncelikle ekonomik büyüme kavramının iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

1776'da Adam Smith ile başlayan ekonomik büyüme sürecinin dinamik analizi üzerine çalışmalar, Keynes ile farklı bir boyut kazanmıştır. Keynes'e göre çarpan mekanizması ile yatırımlar dolayısıyla milli gelir arttığında, tam istihdam seviyesine ulaşılacak ve iktisadi büyüme de gerçekleşmiş olacaktır.

1950'li yıllarda Solow tarafından ortaya konan Neoklasik büyüme teorisi ile de önemli bir aşama kat edilmiştir. Solow'a göre fiziki sermaye birikimi ile teknolojik gelişmeler ekonomik büyümenin önemli faktörleridir. Bu modelin önemli varsayımlarından biri teknolojik gelişmenin dışsal olmasıdır. Ayrıca üretime katılan her bir emek veya sermaye azalan verimler kanuna tabidir. Yakınsama hipotezi de Neoklasik büyüme teorisinin ekonomi literatürüne kazandırdığı önemli kavramlardan biridir.

İçsel büyüme teorileri ise, 1980'lerin başlarında Neoklasik büyüme modelindeki eksikliklere doğrudan bir cevap olarak popülerlik kazanmaya başlamıştır. Neoklasik büyüme modelinin, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı, ölçeğe göre artan getiri olarak değiştirilmiş ve ekonomik büyüme modelindeki değişkenler tarafından harekete geçirilen bir durum olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle, beşeri sermaye ve teknoloji gibi faktörler, dışsal olarak varsayıldıkları Neoklasik modelden farklı olarak, bu modelde içsel olarak algılanmışlardır. Daha da önemlisi, tasarruf ve yatırımı etkileme eğilimi gösteren bir politika seçeneği olarak düşünülmüştür (King ve Rebelo, 1990:130).

Dışsal büyüme modelinin karşı karşıya kaldığı temel zorluk, firmalar için ölçeğe göre artan getirilerin dışsal olarak varsayılmasıdır. Bu durum Romer (1987), Lucas (1988) ve Barro (1992)'nin sonraki çalışmalarında da bir sorun olarak devam etmiştir. Ayrıca hem dışsal hem de içsel büyüme modellerinin önemli bir zayıflığı da üçüncü dünya ülkelerinin içsel koşullarını tam olarak yansıtamamasıdır (Gomez, 2008: 20).

2000'li yıllara yaklaştıkça benzer koşullara sahip bazı ülkelerin diğer ülkelere göre çok daha iyi büyüme performansı göstermesinin dar ekonomik analizler ile açıklanamayacağı görülmeye başlanmıştır. Bu farklılığı açıklayabilmek için ülkelerin tarihinin, siyasal ve ku-

rumsal yapısının da anlaşılması ve analiz edilmesi gerektiği görüşü öne çıkmıştır. Rodrik ve Subramanian (2003), coğrafya, entegrasyon ve kurumları büyümenin temel belirleyicileri olarak nitelendirmiştir. İlerleyen dönemde kültür de bu belirleyicilere eklenmiştir. Son dönemlerde ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmaların çoğu bu alanları kapsamaktadır. North, Olson, Acemoğlu ve Rodrik gibi araştırmacılar bu alanda önemli çalışmalar yapmışlardır.

Ekonomik büyümeyi pozitif etkileyen bir kurum, büyümeyi destekleyici kurum olarak adlandırılırken, etkisi olmayan ya da ekonomik büyümeye zarar veren kurum ise büyümeyi engelleyici kurum olarak nitelendirilmektedir. Büyümeyi engelleyen ve büyümeyi destekleyen kurumlar için genel bir sınıflandırma yapmak mümkün değildir. Çünkü bir kurumun ekonomik etkisi diğer kurumlar, tarih, coğrafya, ekoloji, ekonomik gelişme düzeyi vb. birçok etmene bağlıdır. Ayrıca bir ülkede büyümeyi destekleyen bir kurumun başka bir ülkede büyüme oranı üzerinde farklı bir etkisi olabilmektedir. Bununla birlikte, eşit başlangıç koşulları varsayıldığında belirli kurumsal özellikler genel olarak büyümeyi destekleyici olarak kabul edilebilmektedir. Bu kurumlar, tespit edilen etkileri karışık olmasına rağmen, mülkiyet hakları, bağımsız bir yargı, hukukun üstünlüğü, siyasi katılım ve demokrasi vb. olarak sıralanabilir.

Örneğin mülkiyet hakları, iki şekilde destekleyici büyümeye yol açmaktadır. İlk olarak, bir metanın olası kullanım alanını genişletir. Daha açık bir ifade ile bir yaşam alanı, ofis, üretim tesisi, tarım arazisi gibi doğrudan kullanıma imkân sağlar. Bunun yanı sıra varlığı teminat olarak kullanılabilir ve böylece yeni sermaye yaratabilir (De Soto, 2000: 156). İkincisi, açıkça tanımlanmış mülkiyet hakları, mal sahibinin varlığını kendi çıkarlarına en uygun şekilde kullanabilmesine imkân vermesi nedeniyle bireysel fayda maksimizasyonunu garanti eder. Bu nedenle, güvenli mülkiyet haklarına daha yüksek büyüme oranları eşlik edebilir (Acemoğlu ve Johnson, 2005: 23). Ancak, bağımsız bir yargı tarafından güvence altına alınmayan mülkiyet hakları, tek başına büyümeyi sağlayacak yeterli bir unsur değildir.

Diğer taraftan, yargının bağımsızlığı ve anayasanın üstünlüğünü inceleyen La Porta vd. (2004), bağımsız bir yargının ekonomik özgürlüğün kazanılmasında en önemli unsurlardan biri olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte, siyasi katılım, kurumsal yapı içerisinde meşrulaştırılmış bir azınlığın kontrolündeki iktidarın ortaya çıkmasını engellemektedir. Yani siyasi katılım, çıkar gruplarının fiili siyasi iktidarı sadece kendi çıkarlarına uygun olarak kullanmasına engel olmaktadır (Acemoğlu ve Johnson, 2005; Rodrik, 2007). Enformel düzeyde ise, toplumsal yapı, kader ve önyargıya ilişkin hükümler ile öteki insanlara saygı düzeyinin ekonomik büyümeyi desteklediği de ifade edilmektedir (Knowles ve Weatherston, 2006: 16).

### 1.1. Yeni Kurumsal İktisat

Kurumların ekonomik büyüme yazınındaki öneminin yaygın bir biçimde kabul görmesi, son yirmi yıl içinde gerçekleşmiştir. Bu, kurumların rolüyle ilgilenen iktisatçıların bir

kolu olan Yeni Kurumsal İktisat okulunun yeniden ortaya çıkması ile olmuştur. 1990'ların başından itibaren kurumlar, ülkeler arasındaki kalkınma farklılıklarının açıklanmasında güçlü bir argüman olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda GÜ'de piyasa verimliliğinin yüksek olması ve özel mülkiyet haklarının sıkı bir şekilde korunması, kurumsal yapının önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, herhangi bir ülkenin gelişmesi için bu kurumların sağlam bir şekilde oluşturulmasının, piyasa verimliliği ve daha hızlı büyüme için bir önkoşul olması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Yeni Kurumsal İktisadın yükselişi, North (1990)'un ekonomik kalkınmadaki kurumların önemine yer verdiği çalışması ve North'u destekleyen diğer çalışmalar ile başlamıştır. North (1990: 1)'a göre, "Kurumlar bir toplumdaki oyunun kurallarıdır veya daha formal olarak insan etkileşimini şekillendiren insan yapımı kısıtlamalardır. Bu kurumlar ister politik ister sosyal, ister ekonomik olsun, insanların etkileşimlerini uyaran faktörlerdir". Dolayısıyla kurumlar, sosyal etkileşimi düzenleyen kurallardır. Amsden (1992)'e göre ise "kurumlar, bir örgütün ya da bir toplumdaki bireylerin eylemlerini şekillendiren yasal olarak yazılmış kurallar ile geleneksel olarak enformel kurallar ve uygulama mekanizmaları" olarak tanımlanabilmektedir.

Öte yandan kurumları dört seviyeye ayıran Williamson (2000), Tablo 1'de görüldüğü üzere kurumların makul bir planını sunmaktadır. Birinci seviye kurumlar, North'un (1990) enformel kurumlarına karşılık gelen "normlar, töreler, gelenekler" gibi sosyal hayatta yerleşmiş yapılardır. Ayrıca "din, bu düzeyde büyük bir rol oynar". Bir üstte yer alan seviyeyi alttaki seviye ile bağlayan bütünleşik oklar, üstteki seviyenin alttaki seviyede kısıtlamalara yol açtığını göstermektedir. Kesikli oklar ise alt seviyeden üst seviyeye doğru geri bildirimlerin olduğunu belirtmektedir (Williamson, 2000: 596).

Birinci düzey kurumlar, sağlamlıkları ve dayanıklılıkları ile dikkat çekmektedir. Bu düzeydeki kurumsal değişim, çok yavaş yani yüzyıllar hatta binlerce yıl boyunca gerçekleşmektedir. İkinci seviyeye ise "kurumsal ortam" denir. Kurumsal ortam kavramı ise formal kurumlar olarak değerlendirilen mülkiyet hakları, yargı, yasa veya anayasalar gibi formal kuralları tanımlamaktadır. Formal kurallar, enformel kurumlardan daha hızlı değişim göstermektedir. Williamson (2000)'a göre bu kurallar, yaklaşık on ile yüz yıl arasında değişmektedir. Williamson'un yaklaşımının ilk iki seviyesi North'un (1990) formal ve enformel kurumlar olarak tanımladığı yapılara karşılık gelmektedir. Ancak Williamson, bu yapılara iki ek seviye sunarak kurumsal analizi daha da derinleştirmektedir.

Üçüncü seviye, "yönetişim" olarak adlandırılır ve "oyun" burada oynanır. Yönetişim seviyesinde sözleşmelerin iyi uygulanması ve yönetim yapılarının doğru kurulması gerekmektedir (Williamson, 2000: 599). Bu seviyedeki değişimin gerçekleşmesi bir ila on yıl arasında bir zaman almaktadır. Bununla birlikte dördüncü seviye, ekonomiyi makro düzeyde değerlendirmekte, kaynak tahsisi ve istihdam analizi ile ilgilenmektedir. Ülkelerdeki kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ele alan bu çalışmada, üçüncü ve dördüncü seviye ile ilgilenilmektedir.

**Tablo 1:** Kurumsal Değişimin Seviyeleri

	<u>Seviye</u>	<u>Değişim Süresi (Yıl)</u>	<u>Amac</u>
1. Seviye Sosyal Teori	Yerleşiklik: Enformel kurumlar, normlar, töreler, gelenekler	100 ile 1000 yıl arası	Genellikle hesaplanamayan spontane değişimler.
2. Seviye Mülkiyet Hakları Ekonomisi / Pozitif Politik Teori	Kurumsal Ortam: Formel kurumlar, özellikle de mülkiyet hakları, politika, yargı ve bürokrasi	10 ile 100 yıl arası	Kurumsal ortamın oluşması. 1. derecede ekonomik
3. Seviye İşlem Maliyetleri Ekonomisi	Yönetişim: Oyunun oynanması Sözleşme (yönetişim yapılarını işlemlerle uyumlu hale getirmek)	1 ile 10 yıl arası	Yönetişim yapılarının oluşması. 2. derecede ekonomik
4. Seviye Neoklasik İktisat / Vekâlet Teorisi	Kaynak dağılımı ve istihdam (fiyatlar ve miktarlar; teşvik edici sıralama)	Sürekli bir değişim vardır.	Diğer yapıların oluşması. 3. derecede ekonomik

**Kaynak:** Williamson, 2000: 597

Roland (2005), Williamson (2000)'in kurumlar üzerine yapmış olduğu sınıflandırmaya benzer bir sınıflandırma yaparak kurumları tanımlamıştır. Çalışmasında yavaş ve hızlı hareket eden kurumlar kavramını ortaya koymuştur. Kurumlar yavaş ve sürekli olarak veya hızlı ve düzensiz olarak değişebilmektedir. Kültür, tipik bir yavaş hareket eden enformel kurum örneğidir. Böylece kültür, zaman içinde pek değişmeyen din ya da diğer inançlardan meydana gelmektedir. Kültür, toplumun kimliğini oluşturan bir kurum olduğu için sadece marjinal değişim mümkündür. Bu nedenle yavaş ama sürekli değişen bir kurumdan bahsedilebilir. Aksine politik kurumlar, hızla ve düzensiz olarak değiştirilebilir. Bir askeri darbe veya bir isyan, devletin güç yapısını bir gecede ya da en azından birkaç hafta veya ay içinde değiştirebilir.

Öte yandan Acemoğlu ve Robinson (2015) kurumları farklı bir şekilde sınıflandırmıştır. Yazarlara göre İngiltere’de Sanayi Devrimi’nin başlaması bir rastlantı değildir. İngiltere’nin geliştirdiği kapsayıcı ekonomik kurumlar, kapsayıcı siyasal kurumların üzerine inşa edilmiştir. Bu kurumlar merkezileşmiş bir devlet ve monarşi ile yönetim üzerinde kısıtlamalar sağlayan koalisyonlardır. Ancak birebir aynı kurumlara sahip iki toplum mevcut değildir. Bazı ülkeler sömürücü kurumlara sahipken, bazıları kapsayıcı kurumlara sahip olmuştur. Siyasal ve ekonomik kurumlardaki küçük farklılıklar, Batı’da kurumsal gelişime, Doğu’da ise kurumsal çöküşe neden olmuştur. Ekonomik ve siyasal kurumlar, değişime direnen elitler ile bu gücü azaltmak isteyenler arasındaki mücadele sonucu ortaya çıkar. Bu kurumlar bir kez ortaya çıktığında kalıcı hale gelmesini sağlama eğiliminde olurlar. Çoğulcu siyasi kurumlar bir diktatör, fraksiyon ya da iyi niyetli bir başkanın yetkilerini sınırlandırır. Çoğulculuk, hukukun üstünlüğü ilkesini yüceltir. Bu tarz verimli mekanizmalar, kapsayıcı kurumların kalıcı hale gelmesine, tehditlere direnmesine ve yayılmalarına güçlü bir destek sağlar. Kısır döngüler ise sömürücü kurumların devamını sağlayacak kuvvetler meydana getirirler. Sömürücü kurumlar, elitlerin zenginleşmesine, bu zenginlik de hâkimiyetlerine dayanak oluşturur. Sömürücü kurumlara dayalı büyüme, mevcut teknoloji ile bir büyüme sağlar. Ancak ekonomik teşvik ve teknolojik gelişime yok denecek kadar azdır. Ayrıca yaratıcı yıkımın meydana getireceği siyasal sonuçlardan çekinilir. İç savaş ve istikrarsızlık sömürücü kurumlarda sıklıkla karşılaşılan durumlardır. Kapsayıcı büyüme ise teknolojik değişimi beraberinde getirir ve sürdürülebilir bir büyüme sağlar.

19. yüzyıl ve sonrasında yeni teknolojilerin ortaya çıkmasını teşvik eden kurumlara sahip ülkeler hızla gelişirken, bunu başaramayan veya bilinçli bir şekilde başarmak istemeyen sömürücü siyasal ve ekonomik kurumlara sahip ülkeler ise kalkınamamıştır. Bir ülkenin sanayileşmesi kurumların yapısı ile birebir bağlantılıdır. 19. yüzyılda nispeten kapsayıcı kurumlara sahip olan Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hızla büyürken, diğer Avrupa devletleri tarafından sömürgeci kurumların oluşturulduğu ülkeler bu büyümeyi sağlayamamıştır. Acemoğlu ve Robinson (2015), bir ülkenin başarısız olmasını, o ülkenin sömürücü kurumlarının insanlara tasarruf, yenilik ve yatırım için ihtiyaç duydukları teşvikleri sağlamamasına bağlamıştır. Çözüm olarak ise bu sömürücü siyasal ve ekonomik kurumların kapsayıcı kurumlara dönüştürmelerini söylemektedirler. Kapsayıcı ekonomik kurumlar mülkiyet haklarını koruyan, eşit rekabeti sağlayan ve yatırım yapmayı teşvik eden formel yapılardır. Siyasal gücün adil bir şekilde dağılmasını, yasa ve düzen ile siyasal merkeziyetin başarılmasını sağlayan siyasal kurumların da destekçisi olan bu formel yapılar çalışmada tartışılacaktır.

## 1.2. Formel Kurumlar

Enformel kurumlar öznel bir konu olduğu için her zaman rasyonel bir şekilde açıklanamaz ve genel kabul görmüş birimlerle ölçülemez. Bu nedenle ekonomik modellerde enformel kurumları incelemek zordur. Doğrudan gözlem yapmak mümkün olmadığından,

bunun yerine temsili değişkenler kullanılmaktadır. Yani bir toplumun teşkilat yapısı, inançları ve değerlerine ilişkin çıkarımı sağlayan veriler, doğrudan gözlemlenmeyen kültürel değişkenlerin yerine kullanılmaktadır. Enformel kurumlar ile ilgili önemli bir sorun, kayıt dışı kurumları ölçmek ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analiz edilebileceği somut özelliklere dikkat çekebilmektir. Bu nedenle çalışmada formel kurumlar ve bu kurumlar üzerinden elde edilen veriler ile çalışılacaktır.

Kurumlar, belirli kategorilere göre sınıflandırılabilir. Örneğin politik, hukuki ve sosyal kurumlar rejim tipine, seçim kurallarına, iş yönetmeliklerine göre farklılık gösterdiğinden bu gibi formel kurumların sınıflandırılması birbirinden tamamen farklıdır. Bununla birlikte bazı formel kurumlar, genel olarak bireyleri destekleyici bir gelişme olarak ortaya çıkmaktadır.

Özetle, 1990'lara kadar olan dönemde kurumlar ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların çoğu tarih üzerine teorik çalışmalardır. Bu çalışmalar, kurumları ölçen değişkenler ile ilgili verilerin yetersizliğinden dolayı büyük ölçüde gerçeklikten uzaktı. Kurumların ölçümündeki son gelişmeler, hem siyasi hem de ekonomik kurumlar olmak üzere kurumlara odaklanan ampirik araştırmalarda önemli bir artışa neden olmuştur. Artık hem siyasi hem de ekonomik kurumların ölçülebildiği çeşitli alternatif veriler mevcuttur. Bu geniş alandaki veri kaynaklarını (siyasi kurumlar, ekonomik kurumlar ve demografik özellikler) ekonomik sonuçlarla ilgili kapsamlı verilerle birleştirmek, daha önce yalnızca tarihsel olarak veya yüzeysel olarak tartışılan konuyu artık ampirik olarak ele alınabilecek soru türlerinde önemli bir genişlemeye olanak sağlamıştır.

## 2. KURUMLARIN ÖLÇÜLMESİ VE İLGİLİ LİTERATÜR

Günümüzde kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında bir teori oluşturmak çok mümkün görünmemektedir. "Formel ve Enformel Kurumlar" terimi, 1990 yılında North'un çalışmasından beri bilinmektedir. Buna rağmen, kurumlar hakkında yapılan ampirik çalışmalar ve ölçümler genellikle formel kurumları şekillendiren faktörler üzerinden yapılmıştır. Çünkü değerler, normlar, ahlak, tutumlar, alışkanlıklar ve davranış kuralları gibi belirleyiciler kolayca ölçülemezdir.

Bu bölümde, ağırlıklı olarak formel kurumların ölçümünü yapan önemli kuruluşlar değerlendirilecektir. Takip eden kısımda konu hakkında günümüze kadar yapılan teorik ve ampirik çalışmalara yer verilecektir.

### 2.1. Kurumlar ile İlgili Ölçüm Yapan Kuruluşlar

1990'lı yıllardan itibaren kurumlara duyulan ilginin artması ile birlikte pek çok kuruluş ülkelerdeki kurumların seviyesi ile ilgili kapsamlı analizler yapmaya ya da var olan analizlerini geliştirmeye başlamıştır. Tablo 2'de kurumlar ile ilgili değişkenleri derleyen belli başlı veri kaynakları sunulmuştur.



**Tablo 2:** Kurumlar ile İlgili Başlıca Veri Setleri

Veri	Başlangıç Yılı – Veri Yayınlama Aralığı	Çalışma Alanları	Kapsadığı Ülke Sayısı
<b>I. Politik Kurumlar</b>			
The Center for Systemic Peace - Polity IV	1800 yılından itibaren – Yıllık	(1) Kurumsallaşmış demokrasi, (2) Kurumsallaşmış otokrasi, (3) Rejim dayanıklılığı.	167
Freedom House - Dünyada Özgürlük Endeksi	1955 yılından itibaren – Yıllık	(1) Siyasi haklar (seçim süreçleri, siyasi katılım ve çoğulculuk, hükümetin işleyişi), (2) Sivil özgürlükler (ifade ve inanç özgürlüğü, örgütlenme hakkı, hukukun üstünlüğü, kişisel özerklik ve bireysel haklar).	195
<b>II. Ekonomik Kurumlar</b>			
Fraser Institute - Dünyanın Ekonomik Özgürlüğü Endeksi	1970 yılından itibaren – Yıllık	(1) Hukuki yapı ile mülkiyet hakları, (2) Güçlü paraya erişim, (3) Uluslararası ticaret serbestisi, (4) Devletin faaliyet alanının genişliği, (5) Kredi, işgücü ve iş âlemi konusunda yasal düzenlemeler.	141
Heritage Foundation - Ekonomik Özgürlük Endeksi	1994 yılından itibaren – Yıllık	(1) Mülkiyet Hakları, (2) Hukuksal Etkinlik, (3) Hükümetin Bütünlüğü, (4) Vergi Yüğü, (5) Kamu Harcamaları, (6) Mali Sağlık, (7) İş Özgürlüğü, (8) Emek Özgürlüğü, (9) Parasal Özgürlük, (10) Ticaret Özgürlüğü, (11) Yatırım Özgürlüğü, (12) Finansal Özgürlük.	161
The PRS Group - Uluslararası Ülke Risk Endeksi	1984 yılından itibaren – Yıllık	(1) Ekonomik risk, (2) Politik risk ve (3) Finansal Risk.	140
World Bank - Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri	1964 yılından itibaren - 2002'den itibaren yıllık	(1) İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, (2) Siyasi istikrar ve şiddetsizlik, (3) Hükümet etkinliği, (4) İdari kalite, (5) Hukukun üstünlüğü, (6) Yolsuzluğun kontrolü.	213

Kaynak: Lam, 2010: 15

## 2.2. Kurumlar ile İlgili Teorik ve Ampirik Literatür

Ekonomik kurumların uzun vadeli ekonomik performansın belirleyicileri olarak öneme ilişkin çağdaş araştırmalar büyük ölçüde Douglass North ve diğer bazı iktisatçıların çalışmalarıyla ilişkilendirilmektedir.

1980'ler ve 1990'lardaki diğer araştırmalar, North'un kurumların önemine yaptığı vurguyu desteklemiştir. Örneğin De Soto (1989), AGÜ ve GOÜ'lerdeki ekonomik büyümenin, aşırı düzenlemeler ve bürokrasi tarafından engellendiğini ve işlem maliyetlerinin yüksekliği basit girişimci faaliyetlerin gerçekleşmesini bile engellediğini savunmuştur. De Soto (2000), fakir ülkelerin, mülkiyet hakları sistemi gibi piyasa ekonomilerinin temellerinden yoksun olduklarını, 19. yüzyılda zengin ülkelerin ise açık bir mülkiyet hakları sistemine sahip olması nedeniyle geliştiğini öne sürmüştür. Böylesine açık kurumsal temellerin olmaması, fakir ülkelerdeki bireylerin kayıt dışı ya da hukuk dışı mülkiyet varlıklarını daha üretken bir ekonomik faaliyette kullanmasını engellediğini savunmuştur. Rosenberg (1994: 133) bu görüşü, Batı'daki ekonomik kalkınmanın denemeyle başarılı olan, yavaş ve aşamalı bir süreç olduğu iddiasıyla desteklemektedir. Ayrıca Rosenberg (1994)'e göre "Sistemin temel unsurları, deneme için gerekli olan otoritenin ve kaynakların geniş bir şekilde yayılması, deneme üzerinde politik ve dini kısıtlamaların olmaması ve başarı için ödülleri birleştiren teşvikler" olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda firmaların önemi, sözleşme (Coase, 1937; 1960; Williamson, 1985) ve fiyat sistemi (Hayek, 1945) ile ilgili araştırmalar, kurumların ekonomik büyüme için neden önemli, belki de en önemli faktör olduğunu açıklayan geniş bir çalışma grubunun oluşmasına yol açmış ve literatür hızla gelişmiştir.

2000'li yılların başlarında iktisatçılar, kurumların makroekonomik performans üzerindeki önemini ampirik olarak incelemeye başlamışlardır. Bu araştırma alanındaki iki önemli makale 2001 ve 2002 yıllarında Acemoğlu, Johnson ve Robinson tarafından yazılmıştır. Bu çalışmalar, ampirik makroekonomi alanında en çok atıf alan ve ilgi duyulan çalışmaların başında gelmektedir. Dolayısıyla bu ilgi, kurumları karşılaştırmalı politik ekonomi alanının temel bir araştırma alanı olarak ele alınmasını sağlamıştır. Polity III veri setinden faydalanarak hazırladıkları çalışmalarında Acemoğlu vd. (2001; 2002), mevcut koşulların Avrupa kolonilerindeki kurumların kurulmasını nasıl sağladığını ve kurumların bu eski sömürgelerde uzun vadeli büyümeyi nasıl etkilediğini araştırmıştır. Her iki çalışma da, hastalık ortamı ve iklim gibi coğrafi faktörlerin bugünkü ekonomik performansı doğrudan etkilediğini iddia eden Jeffrey Sachs (2003)'in argümanı ile çelişmektedir. Bunun yerine Acemoğlu vd. (2001) doğal koşullardan etkilenmiş olabilecek mülkiyet hakları gibi ekonomik kurumların aslında bugünkü ekonomik performansın temel belirleyicileri olduğunu savunmuştur.

Acemoğlu vd. (2001), yaptıkları çalışmada ekonomik kurumlar için bir araç olarak sömürge yerleşimcilerin ölüm oranını kullanmıştır. Yazarlar, mevcut ekonomik performansı kolonizasyon döneminden başlayarak günümüze kadar izlemiştir. Yazarlara göre mevcut ekonomik performans, mevcut formel kurumlara bağlıdır. Mevcut formel kurumların kalitesi ise ilk oluşturulan kurumların kalitesine bağlıdır. Bu nedenle geçmişte büyümeyi

engelleyen formel kurumlara sahip olan bir ülke, günümüzde hala büyümeyi engelleyen formel kurumlara sahip demektir. Ancak ilk oluşturulan kurumların kalitesi, sömürgeleştirme stratejisine bağlıdır. Batı Avrupalılar yerleştikleri bölgelerde, Avrupa kurumlarını kopyalamış, mülkiyet haklarına vurgu yapmış ve devlet gücünü kısıtlamışlardır. Acemoğlu vd. (2001)'e göre Avrupalıların yerleşemediği alanlarda kaynakları sömürmeye yardımcı olan ancak mülkiyeti korumayan veya hükümeti kısıtlamayan dışlayıcı kurumlar kurulmuştur. Avrupalıların sömürgelere yerleşip yerleşmeyecekleri, hayatta kalma olasılıklarına bağlıdır. Yazarlar, eski Avrupa sömürgelerindeki asker, piskopos ve denizcilerin ölüm oranlarına ilişkin kayıtları kullanmışlar ve daha sonra bu verileri mevcut durumu açıklamada bir araç olarak dikkate almışlardır. Bu verileri kullanmalarının nedeni, 17. ve 19. yüzyıllardaki yerleşimci ölümlerinin kurumlar dışındaki mevcut ekonomik performans üzerinde hiçbir etkisi olmamasıdır.

Her iki çalışma sömürge araçları, ölüm oranları ve nüfus yoğunluğunun günümüz kurumlarının iyi birer tahmin edicileri olduğunu ve mülkiyet haklarının gücü ile mevcut ekonomik performans arasında güçlü bir nedensel ilişki olduğunu göstermiştir. Bu çalışmalar, kurumsal faktörlerin hastalık ortamı gibi mevcut coğrafi faktörleri dikkate alarak ekonomik performans üzerinde doğrudan etkisi bulunmadığını göstermiştir. Dahası bu çalışmalarda, ekonomik kurumların çoğu zaman, kolayca değişmesi zor olabilecek derin tarihsel köklere sahip oldukları da ifade edilmektedir.

Geçtiğimiz yirmi yıl boyunca, Diamond (1997), Sachs (1998) ile başlayıp, Acemoğlu vd. (2001, 2002)'un çalışmaları ile oldukça dikkat çekici bir hal alan coğrafya konusuna, kalkınma ekonomisi alanında artan bir vurgu yapılmıştır. Coğrafyanın büyümeyi etkilemede bir rol oynadığı genel olarak kabul görmektedir. Ancak ne kadar önemli olduğu bir tartışma konusudur. Örneğin Rodrik vd. (2004)'e göre üç ana başlık büyümeyi etkilemektedir. Bunlar coğrafya, ticaret ve kurumlardır. Her üçü de büyümenin önemli belirleyicileri olsa da, etkileşim ve göreceli etki ile ilgili tartışmalar halen devam etmektedir. Coğrafi faktörler, ulusal sınırlar haricinde, dışsaldır. Bu nedenle, “Coğrafya Okulu”nun, bu etkiyi kanıtlaması daha kolaydır. “Ticareti savunanlar ve Kurumsal iktisatçılar, tercih ettikleri determinant için nedensellik göstermek zorunda oldukları ve aynı zamanda büyümeyi etkileyen kanalları saptamaları gerektiğinden, bu ilişkiyi saptamaları çok daha zor olmaktadır” (Rodrik vd., 2004: 134).

Chang (2007) ise iyi yönetim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi teorik olarak incelemiştir. Çalışmanın bulguları, ekonomik büyümenin iyi kurumlara daha fazla ihtiyaç duyduğunu (örneğin, daha fazla kontrol ve dengeye sahip siyasi kurumlar gibi) ortaya koymuştur. Bunun nedeni, kurumların, ancak belirli bir ekonomik refah seviyesine ulaşıldıktan sonra işleyebilmesidir. Dolayısıyla kurumların ekonomik kalkınma için bir ön koşula sahip olmaları beklenir. Bir dizi tarihsel kanıt, ekonomisinde kurumların çoğuna sahip olan zengin ülkelerin, belirli bir ekonomik refah seviyesine ulaştıktan sonra değil ekonomik kalkınmaya varmadan önce, hukukun üstünlüğü, özel mülkiyet hakkı ve demokrasi gibi kurumları kalkınma için bir ön koşul olarak kabul ettiklerini göstermektedir.

Khan (2009) ise AGÜ ve GOÜ'lerin karşılaştığı sorunların başında siyasi parçalanmanın geldiğini belirtmiştir. Yazar, siyasi istikrarı sağlamak için bu parçalanmanın nasıl üstesinden gelineceğinin de tam olarak biliniyor olmadığını iddia etmiştir. Sorunlar, demokratik hesap verebilirlik kavramının ötesine geçmektedir. Çünkü demokratik hesap verebilirlik kolayca ulaşılabilecek bir şey değildir. Khan (2012), serbest piyasa ekonomisini savunanlara göre pazarları daha verimli kılan iyi yönetim uygulamalarının üstünlüğünü sorgulamaktadır. Khan (2012), iyi yönetim verileri ampirik olarak incelendiğinde, yönetim ve büyüme arasındaki nedensel bağlantının varsayılmasının hatalı olduğunu, çünkü göstergelerin açıkladığı durumun ekonomik büyüme performansı değil artan gelir olduğunu belirtmiştir. Khan (2012), AGÜ ve GOÜ'lerin iyi bir yönetim kurumunu etkin bir şekilde uygulayabilmeleri için büyük miktarda ekonomik kaynağa ihtiyaç duyduğunu savunmuştur. Özel mülkiyet haklarının GÜ'lerdeki varlığı, tüm üretken sektörlerinin kayda değer düzeyde teknolojik ilerleme elde etmesi sonucu meydana gelmiştir.

Benzer şekilde Fadakinte (2013), sivil özgürlük göstergeleri, hukukun üstünlüğü ve mülkiyet hakkı gibi yönetim göstergelerini 1999-2012 döneminde Nijerya için kullanmıştır. Bulgular, sivil özgürlüğün ekonomik büyüme ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Omoteso ve Mobolaji (2014) ise 2002 - 2009 dönemi için yönetim endekslerinin özellikle de yolsuzluğun kontrolünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleme konusu yapmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, siyasi istikrar ve idari kalite endeksleri, bölgedeki ekonomik büyümeyi önemli ölçüde olumlu etkilerken, hükümet etkinliği ise bölgedeki ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bölgedeki bazı yolsuzlukla mücadele politikalarına rağmen, yolsuzluğun kontrolünün ekonomik büyümeye etkisi çok açık değildir. Çalışma aynı zamanda hesap verebilirlik uygulamalarının ve hukuk devleti göstergelerinin bölgedeki ekonomik büyümeyi daha olumlu yönde etkilediğini de ortaya koymuştur.

Çalışmanın İkinci Bölümünde yer alan teorik ve ampirik literatürden elde edilen genel bulgulardan da görüldüğü üzere, kurumlar ve ekonomik büyüme ilişkisi ile ilgili evrensel bir doğrudan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bu farklılaşmayı meydana getiren ise ele alınan ülke, dönem ve değişkenlerin fazlalığıdır. Çalışmanın takip eden kısmında, literatürde son zamanlarda sıklıkla kullanılarak kurumları ölçmedeki en önemli veri setlerinden biri haline gelen Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri (WGI)'dan derlenen kurumsal değişkenler yardımı ile ülkelerdeki kurumlar ve ekonomik büyüme ilişkisi analiz edilecektir. Bu yolla, özellikle Türkçe literatürdeki boşluk doldurulmaya çalışılacaktır. Tablo 3'te kurumlar ve ekonomik büyüme ile ilgili ampirik literatür, özet bir şekilde sunulmuştur.

**Tablo 3:** Kurumlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi Hakkında Literatür

Yazar Adı ve Yayın Yılı	Ülkeler ve Kapsadığı Dönem	Yöntem ve Veri Seti	Bulgular
La Porta vd. (1999)	152 Seçilmiş Ülke (1975-1996)	Panel EKK Yöntemi - EFW, ICRG	Devlet performansı ile bireylerin geliri arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Campos ve Nuggets (1999)	Latin Amerika ve Doğu Asya Ülkeleri (1982-1995)	Panel EKK Yöntemi - CRG	Yönetişimin kurumsal özelliklerinden yöneticilerin hesap verebilirliği dışındakiler, ekonomik büyümede artışa neden olmaktadır.
Ades ve Tella (1999)	Hindistan (1980-1992)	EKK ve İki Aşamalı EKK Yöntemi - FIW	Müdahaleci endüstriyel büyüme politikalarının en büyük yolsuzluk kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır.
Rodrik vd. (2004)	137 Seçilmiş Ülke (1995-2002)	Panel EKK ve IV Yöntemi - WGI	AGÜ'lerin iyi yönetimdeki varsayımın tersini gösterdiğini ve bazı durumlarda bu düzenlemelerin etkisinin bulunmadığını ya da kötü bilgilendirildiğini belirtmişlerdir.
Feng (2005)	Doğu Asya Ülkeleri (1960-1998)	Panel EKK Yöntemi -FIW ve ICRG	Doğu Asya ülkelerinin başarısının ardında güvenilir hükümet taahhütlerin ve uygun hükümet politikaların bir kombinasyonu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ronconi (2012)	Latin Amerika Ülkeleri (1985-2009)	Panel EKK Yöntemi	Siyasal özgürlükteki iyileşmenin büyüme oranını iki katına çıkardığı ve sivil özgürlüklerle ekonomik büyümenin yüksek oranda pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Chansukree (2012)	Doğu Asya ve Latin Amerika Ülkeleri (1990-2009)	GMM Yöntemi - WGI	Kişi başına düşen GSYH'deki artışı önemli ölçüde etkileyen kurumsal faktörün hukuk devleti olduğu tespit edilmiştir.
Fadakinte (2013)	Nijerya (1999-2012)	WGI	Sivil özgürlüğün ekonomik büyüme ile pozitif bir şekilde ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur.
Autio ve Fu (2015)	18 Asya-Pasifik Ülkesi	Panel EKK Yöntemi - FIW	Sivil özgürlüklerin, ekonomik büyüme üzerinde önemli ve pozitif etkilere sahip olduğu görülmüştür.
Ftoreková ve Mádr (2017)	Balkan Ülkeleri (2000-2015)	GMM Yöntemi - WGI ve EFW	Hukuk devletinin iyileştirilmesi, büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermemektedir.

### 3. DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZLERİ

Çalışmada, 23 AGÜ, 63 GOÜ ve 48 GÜ'yi kapsayacak şekilde panel veri analizlerine yer verilecektir. Bu çalışma aşağıdaki sorulara cevap vermeyi amaçlamaktadır:

- Kurumlar, ülkelerde ekonomik büyüme için önemli midir?
- Ülkelerde büyüme için önemli olan kurumsal özellikler nelerdir?

Bu çalışmada, iki aşamalı sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (Two-Stage System Generalized Methods of Moments-TSGMM) ile panel veri analizleri yapılmıştır. Ekonometrik analizlerde kullanılan tüm değişkenler için, verilerine eksiksiz bir şekilde ulaşılabilen 23 AGÜ, 63 GOÜ ve 48 GÜ seçilmiş ve çalışmanın dönemi olarak 2002-2018 arası

dikkate alınmıştır. Veriler Dünya Bankası (DB) Kalkınma Göstergelerinden ve WGI'dan elde edilmiştir. DB, 2002 yılına kadar WGI göstergelerini iki yılda bir yayınlamıştır. Bu tarihten itibaren ise her yıl düzenli bir şekilde veriler kamuoyuna sunulmuştur. Bu nedenle çalışmanın başlangıç yılı 2002 olarak alınmıştır. Modeller Stata – 14 programı yardımı ile tahmin edilmiştir.

Kurumların kalitesini ölçmek için, WGI veri setinden büyümeyi etkileyen ve kurum tanımına uyan göstergeler kullanılmıştır. Bu göstergeleri ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (VA), hükümet etkinliği (GE), idari kalite (RQ), hukukun üstünlüğü (RL), siyasi istikrar ve şiddetsizlik (PS) ve yolsuzluğun kontrolü (CC) şeklinde sıralamak mümkündür.

Bunun dışında ekonomik büyümenin önemli belirleyicileri olarak, literatürde sıklıkla ele alınan, diğer açıklayıcı değişkenlere de yer verilmiştir. Bunlar ise gayri safi sermaye birikimi (FIX), hükümet harcamaları (GOV), ticari açıklık (TRD) ve enflasyon (INF)'dur. Bağımlı değişken olarak kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH)'daki artış oranı (GDP) alınmıştır.

### 3.1. Yöntem

Uygun tahmin yönteminin seçimi, sağlam tahminlerin gerçekleştirilmesi için çok önemli bir konudur. Bu çalışmada kurumların ülkelerde ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemek için panel veri analiz yöntemi kullanılmaktadır. Panel veri analiz yöntemleri, daha güvenilir, geçerli ve sağlam çıkarımlar sağladığı için verimli analitik yöntemler olarak kabul edilirler.

Çalışmada, kullanılacak olan Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) yöntemi, Arellano & Bond (1991), Arellano & Bover (1995) ve Blundell & Bond (1998) tarafından EKK yöntemindeki zayıflıkları gidermek için ortaya konulmuştur. GMM yöntemi şu durumlar mevcut olduğunda uygulanabilmektedirler (Roodman, 2009: 86):

- “küçük T, büyük N” panelleri (zaman boyutunun kısa ve kesit sayısının fazla olduğu paneller) için tasarlanmış genel tahmincilerdir.
- Doğrusal bir fonksiyonel ilişki mevcut olmalıdır.
- Kendi geçmiş gerçekleştirmelerine bağlı olarak dinamik olan bir bağımlı değişken var olmalıdır.
- Kesin olarak dışsal olduğu söylenemeyecek bağımsız değişkenler olmaları, yani hatalarının geçmişteki ve mevcut gerçekleştirmeleriyle ilişkili olmaları gerekir.
- Sabit kesitlere ait heterojenlik olmalıdır.
- Kesitler arasında heteroskedastisite ve otokorelasyon olmamalıdır. Ancak bu durum kesitlerde olmalıdır.

Arellano-Bond Tahmini'nde, modelin genellikle birinci farkı alınarak başlanılır ve genelleştirilmiş momentler yöntemini (GMM) kullanılır (Hansen, 2008). Buna “fark GMM” denmektedir. Arellano – Bover / Blundell-Bond tahmincisi, değişkenlerin birinci farklılık-

larının sabit etkilerle ilişkisiz olduğuna dair ek bir varsayımda bulunarak Arellano-Bond'u güçlendirir. Bu, daha fazla enstrümanın kullanılmasına izin vermektedir ve tahminin etkinliğini önemli ölçüde artırabilmektedir. Orijinal denklem ve dönüştürülmüş sistem olan iki eşitlikten oluşan bir sistem oluşturulmaktadır ve buna "sistem GMM" adı verilmektedir.

Aşağıda temel bir dinamik regresyon denklemi verilmiştir:

$$y_{it} - y_{it-1} = (a - 1)y_{it-1} + X'_{it}\beta + \mu_i + \gamma_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklemden  $y$  reel kişi başı GSYH'yi,  $X$  farkı alınmış kişi başı GSYH dışındaki açıklayıcı değişkenleri,  $\mu_i$  gözlemlenemeyen kesit etkilerini,  $\gamma_i$  gözlemlenemeyen zamana bağlı etkileri,  $\varepsilon$  hata terimini,  $i$  ve  $t$  ise sırası ile ülke ve zamanı temsil etmektedir. Eşitlik (1) aşağıdaki şekilde de yazılabilmektedir:

$$y_{it} = ay_{it-1} + X'_{it}\beta + \mu_i + \gamma_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Böylece gözlemlenemeyen kesit etkiler ortadan kaldırılmış olmaktadır. Eşitlik (2)'nin farkını aldığımızda ise denklem şu şekilde formüle edilebilir:

$$\Delta y_{it} = a\Delta y_{it-1} + \Delta X'_{it}\beta + \Delta\mu_i + \Delta\gamma_i + \Delta\varepsilon_{it} \quad (3)$$

Araç değişkenleri kapsayan bu yöntemde model içindeki araçların ilk olarak açıklayıcı değişkenlerin muhtemel içselliğini ve ikinci olarak da yeni hata teriminin oluşturulmasından kaynaklanan sorunu ele alması gerekir. Bu yöntemde hata terimi şu şekilde yazılabilmektedir:

$$\Delta\varepsilon_{it} = \varepsilon_{it} - \varepsilon_{it-1} \quad (4)$$

(3)'no.lu eşitlik gecikmeli bağımlı değişkenle ilişkilidir. Gecikmeli bağımlı değişken ise şu şekilde yazılabilir:

$$\Delta y_{it-1} = y_{it-1} - y_{it-2} \quad (5)$$

GMM dinamik panel veri tahmincisi, hata teriminin ( $\varepsilon$ )seri olarak ilişkilendirilmediği ve açıklayıcı değişkenlerin ( $X$ ) zayıf şekilde dışsal olduğu varsayımları altında (yani açıklayıcı değişkenlerin hata teriminin gelecekteki gerçekleştirmelerine ortogonal olduğu varsayıldığında) aşağıdaki moment koşullarını kullanmaktadır:

$$E[y_{it-s}\Delta\varepsilon_{it}] = 0 \text{ tümü için } s \geq 2, t = 3, \dots, T \quad (6)$$

$$E[X_{it-s}\Delta\varepsilon_{it}] = 0 \text{ tümü için } s \geq 2, t = 3, \dots, T \quad (7)$$

Bu nedenle en az iki kere gecikmeli açıklayıcı değişken seviyeleri, denklemin araçları olacaktır. Bu moment koşullarına dayanan GMM tahmincisi, fark tahmincisi (veya fark GMM) olarak bilinmektedir.

Bununla birlikte, fark tahmin denkleminde kavramsal ve istatistiksel eksiklikler vardır. Alonso-Borrego & Arellano (1999) ile Blundell & Bond (1998), açıklayıcı değişkenlerin kalıcı olduğu, modelde var olan gecikmeli değişkenlerin sayıca çok olduğu ve kesitlere özgü heterojeniteye ait varyansın, hata terimine ait varyansa olan oranının büyük olduğu durumlarda fark

GMM tahmincisinin yetersiz kaldığını belirtmektedirler. Bu durumda asimptotik olarak katsayıların varyansı artmakta ve küçük örneklemede, zayıf araçlar yanlı katsayılar üretebilmektedir.

Fark GMM tahmincisi ile ilişkili potansiyel önyargıları ve hassasiyeti azaltmak için, seviyesindeki regresyonu farkındaki regresyonla birleştiren yeni bir tahminci Arellano & Bover (1995) ile Blundell & Bond (1998) tarafından önerilmiştir. Bu yöntem, fark GMM yönteminden daha üstün olduğu kabul edilmektedir. Bond vd. (2001), GMM yöntemini çalışmalarında büyüme modelini tahmin etmek için uygulamaktadırlar. Yazarlar yöntemin, gözlemlenmemiş kesit heterojenitesini, ölçüm hatasını ve sıklıkla büyüme tahminini etkileyen potansiyel endojenliği düzeltebileceğini savunmaktadırlar.

Sistem GMM yöntemi, bir sistemde birinci farklarda ve seviyelerde ifade edilen ilgili regresyonları birleştirmektedir. Yöntem, gözlemlenmemiş kesit etkilerini ve ihmal edilen değişken yanlılığını ve ölçüm hatasının zamanla değişmeyen bileşenini kontrol etmektedir. Ayrıca, açıklayıcı değişkenlerin içsel yanlılığını (zamanla değişen bileşen) düzeltmektedir. Farkı alınmış denklemler için araçlar, en az iki kere gecikmeli açıklayıcı değişkenlerin değerlerinden (seviyelerinden) elde edilir. Seviye denklemleri için araçlar, değişkenin farkından çıkarılır. Bir sistem GMM’inde iki denklemin tahmin edilmesi, fark GMM tahmincisi ile ilişkili potansiyel önyargı ve yanlılığı azaltmaktadır (Arellano & Bover, (1995), Blundell & Bond (1998)).

Bu yöntemde, farkında yer alan araçlar aynı kalırken, seviyesindeki araçlara karşılık gelen değişkenlerin gecikmeli farkları alınacaktır. Kısaca, bu değişkenlerin farkları, açıklayıcı değişkenlerin seviyeleri ile kesit etki arasındaki olası korelasyona rağmen, Denklem 2’deki kesit etki ile ilişkilendirilmemelidir. Bu varsayım, aşağıdaki durağanlık özelliğinden kaynaklanmaktadır:

$$E[y_{it+p}\mu_i] = E[y_{it+s}\mu_i] = E[X_{it+p}\mu_i] = E[X_{it+s}\mu_i] \text{ tüm } p \text{ ve } s' \text{ ler için} \quad (8)$$

Bu nedenle, sistemin ikinci kısmı için ek moment koşulları şu şekildedir (seviyesinde):

$$E[\Delta y_{it-s}(\mu_i + \varepsilon_{it})] = 0 \quad s = 1 \text{ için} \quad (9)$$

$$E[\Delta X_{it-s}(\mu_i + \varepsilon_{it})] = 0 \quad s = 1 \text{ için} \quad (10)$$

Böylece eşitlik (6), (7), (9) ve (10)’da olduğu gibi moment koşulları kullanılmaktadır. Bu yolla tutarlı ve verimli tahmin edicilerin üretilmesi için sistem GMM prosedürü uygulanmaktadır.

GMM tahmincisinin tutarlılığı, uygulanacak testlerin geçerliliğine bağlıdır. Hata terimlerinin kendine özgü kısıtları, serilerin korelasyon derecesine bakarak incelenebilmektedir. Arellano & Bond (1991), Arellano & Bover (1995) ve Blundell & Bond (1998) tarafından önerildiği gibi, iki spesifikasyon testi kullanılmaktadır. İlk grupta, Sargan testi (Sargan, 1958) ve Hansen test (Hansen, 1982) istatistikleri yer almaktadır. Bu testler değişkenlerin genel geçerliliğini test etmektedir. Bu testin genel varsayımı, grup olarak tüm değişkenlerin dışsal olduğu şeklindedir ( $H_0 = red$ ). İkinci test, farklı denklemlerin hata terimlerinin, özellikle ikinci dereceden ilişkili olmadığını belirten boş hipotezi incelemektedir (AR2). Uygu-



lamada, AR2 yakından izlenir ve hipotez reddedilmemelidir. Bu arada, kısıtlar AR1 testine göre seri olarak ilişkili olduğundan AR1 reddedilmelidir.

Bu çalışmada değişkenler için bir araç olarak AGÜ ve GOÜ'lerde bağımlı değişkenin birinci gecikmesi, GÜ'lerde bir ve ikinci gecikmesi modele eklenmiştir. Bu ekleme, tartışmalı içsel yanlılığı ortadan kaldırmak için sistem GMM yönteminde önemli bir varsayımdır. Man-kiw vd., (1992) ile Hall & Jones (1999)'a benzer bir şekilde aşağıdaki ampirik modeli kullanılarak, farklı kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri tahmin edilecektir. İlk modelde yönetim göstergeleri kullanılmadan bağımsız değişkenlerin büyüme üzerindeki etkisi incelenecektir. Takip eden modellerde her bir yönetim göstergesi ayrı ayrı modele dâhil edilmiştir.

$$\Delta GDP_{it} = \sigma_0 + \Delta GDP_{it-1} + \beta_3 FIX_{it} + \beta_4 TRD_{it} + \beta_5 INF_{it} + \beta_6 POP_{it} + \beta_7 GOV_{it} + \varepsilon_{it} \quad (11)$$

$$\Delta GDP_{it} = \sigma_0 + \Delta GDP_{it-1} + \beta_3 FIX_{it} + \beta_4 TRD_{it} + \beta_5 INF_{it} + \beta_6 POP_{it} + \beta_7 GOV_{it} + \theta_2 VAPR_{it} + \varepsilon_{it} \quad (12)$$

$$\Delta GDP_{it} = \sigma_0 + \Delta GDP_{it-1} + \beta_3 FIX_{it} + \beta_4 TRD_{it} + \beta_5 INF_{it} + \beta_6 POP_{it} + \beta_7 GOV_{it} + \theta_2 PSPR_{it} + \varepsilon_{it} \quad (13)$$

$$\Delta GDP_{it} = \sigma_0 + \Delta GDP_{it-1} + \beta_3 FIX_{it} + \beta_4 TRD_{it} + \beta_5 INF_{it} + \beta_6 POP_{it} + \beta_7 GOV_{it} + \theta_2 GEPR_{it} + \varepsilon_{it} \quad (14)$$

$$\Delta GDP_{it} = \sigma_0 + \Delta GDP_{it-1} + \beta_3 FIX_{it} + \beta_4 TRD_{it} + \beta_5 INF_{it} + \beta_6 POP_{it} + \beta_7 GOV_{it} + \theta_2 RQPR_{it} + \varepsilon_{it} \quad (15)$$

$$\Delta GDP_{it} = \sigma_0 + \Delta GDP_{it-1} + \beta_3 FIX_{it} + \beta_4 TRD_{it} + \beta_5 INF_{it} + \beta_6 POP_{it} + \beta_7 GOV_{it} + \theta_2 RLPR_{it} + \varepsilon_{it} \quad (16)$$

$$\Delta GDP_{it} = \sigma_0 + \Delta GDP_{it-1} + \beta_3 FIX_{it} + \beta_4 TRD_{it} + \beta_5 INF_{it} + \beta_6 POP_{it} + \beta_7 GOV_{it} + \theta_2 CCPR_{it} + \varepsilon_{it} \quad (17)$$

## 3.2. Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu kısmında 23 AGÜ, 63 GOÜ ve 48 GÜ'ye ait veriler TSGMM yöntemi ile analiz edilecektir. Ardından elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

### 3.2.1. Azgelişmiş Ülkeler İçin Tahmin Sonuçları

Ele alınan 23AGÜ'nün TSGMM yöntemi ile gerçekleştirilen analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur. Elde edilen katsayılar yorumlanmadan önce, modelde otokorelasyon sorunu olup olmadığı, kullanılan araç değişkenlerin geçerli olup olmadığı ve modelin genel olarak anlamlı olup olmadığına bakılacaktır. Tabloda yer alan otokorelasyon testi sonuçlarına göre AGÜ'ler için tüm modellerde birinci dereceden otokorelasyon (AR1) varken, ikinci dereceden otokorelasyon (AR2) mevcut değildir. Dolayısıyla çalışmada uygulanan modellerin tümünde otokorelasyon sorunu içermediği kanaatine varılmıştır.

Çalışmadan elde edilen Hansen testi bulgularına göre modellerde aşırı tanımlama kısıtlamaları vardır. Hansen test istatistiği sonuçları modellerde kullanılan araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca tüm modellerde uygulanan Sargan test sonuçlarına göre de  $H_0$  reddedilmektedir. Elde edilen bu sonuç aşırı tanımlama kısıtlamalarının modellerde geçerli olduğuna işaret etmektedir. Elde edilen Wald istatistiği sonucuna göre, modellerin tümü genel olarak anlamlıdır.

Kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, düşük gelir grubunda olan ülkeler için olumlu olduğu görülmektedir. Kurumlara ait sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde,

elde edilen bulgulara göre AGÜ'lerde, hükümet etkinliği ile idari kalitenin ekonomik büyüme için daha önemli olduğu görülmektedir. İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik ile hukukun üstünlüğü göstergeleri de pozitif ve anlamlı bir şekilde büyümeyi etkilemekle birlikte ağırlıkları daha azdır. Bununla birlikte, GOÜ'lerde siyasi istikrar ve şiddetsizlik ekonomik büyümeyi en az etkileyen değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kurumların tümünün ekonomik büyümeyle olan etkisinin de pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere, tüm kurumsal kalite ölçütleri AGÜ'lerde ekonomik büyümeye önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

**Tablo 4:** Azgelişmiş Ülkelere Ait Analiz Sonuçları

Değişkenler	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)
L.GDP	0.205* (0.034)	0.381* (0.086)	0.266* (0.061)	0.205* (0.040)	0.299* (0.085)	0.341* (0.093)	0.283* (0.061)
GOV	-0.085* (0.017)	-0.145* (0.016)	-0.146* (0.013)	-0.098* (0.014)	-0.140* (0.017)	-0.127* (0.017)	-0.125* (0.022)
TRD	0.031* (0.002)	0.033* (0.001)	0.037* (0.002)	0.029* (0.002)	0.035* (0.002)	0.034* (0.002)	0.030** (0.002)
INF	-0.012** (0.006)	-0.022* (0.004)	-0.026* (0.008)	-0.015 (0.009)	-0.014 (0.008)	-0.022** (0.009)	-0.016** (0.008)
FIX	0.043* (0.006)	0.033* (0.010)	0.012 (0.007)	0.042* (0.009)	0.024** (0.011)	0.023* (0.007)	0.039* (0.008)
CC		0.030* (0.006)					
GE			0.056* (0.007)				
PS				0.013* (0.004)			
RQ					0.031* (0.010)		
RL						0.026* (0.007)	
VA							0.021** (0.009)
Gözlem S.	368	368	368	368	368	368	368
Ülke S.	23	23	23	23	23	23	23
$\chi^2$	6083	2586	2577	1557	2835	1453	2439
Sargan T.	122.6	122.2	122.6	121.9	121.8	120.8	123.1
Hansen T.	18.86	15.70	16.61	19.89	15.54	16.64	16.85
AR1	-2.294**	-3.107*	-2.601*	-2.287**	-2.655*	-2.732*	-2.377*
AR2	0.105	0.548	0.293	0.104	0.399	0.512	0.349

**Not:** \*, \*\* sırasıyla %1, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler standart hataları vermektedir.

### 3.2.1. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Tahmin Sonuçları

Ele alınan 63 GOÜ'nün TSGMM yöntemi ile gerçekleştirilen analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Tablolarda yer alan otokorelasyon testi sonuçları modellerde 1. dereceden otokorelasyonun (AR1) mevcut olduğunu, 2. dereceden otokorelasyonun ise (AR2) mevcut olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla çalışmada uygulanan modellerin tümünde otokore-

lasyon sorunu içermediği kanaatine varılmıştır. Hansen testi bulgularına göre ise modellerde aşırı tanımlama kısıtlamaları mevcuttur. Hansen test istatistiği sonuçları modellerde kullanılan araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir. Sargan test sonuçlarına göre ise  $H_0$  reddedilememektedir. Elde edilen bu sonuç aşırı tanımlama kısıtlamalarının modellerde geçerli olmadığına işaret etmektedir. Elde edilen Wald istatistiği sonucuna göre, modellerin tümünün genel olarak anlamlı olduğu söylenebilmektedir.

Elde edilen bulgulara göre GOÜ'lerde idari kalite, hükümet etkinliği ile hukukun üstünlüğü ekonomik büyüme için daha önemli olduğu görülmektedir. İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik ile yolsuzluğun kontrolü göstergeleri de pozitif ve anlamlı bir şekilde büyümeyi etkilemekle birlikte ağırlıkları daha azdır. Bununla birlikte, GOÜ'lerde siyasi istikrar ve şiddetsizlik ekonomik büyümeyi çok az bir oranda olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Kurumların tümünün ekonomik büyümeye olan etkisinin de pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir.

**Tablo 5:** Gelişmekte Olan Ükelere Ait Analiz Sonuçları

Değişkenler	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)
L.GDP	0.339* (0.009)	0.342* (0.007)	0.350* (0.004)	0.341* (0.007)	0.336* (0.007)	0.351* (0.006)	0.349* (0.007)
GOV	-0.091* (0.006)	-0.115* (0.006)	-0.110* (0.008)	-0.089* (0.006)	-0.131* (0.006)	-0.111* (0.006)	-0.114* (0.006)
TRD	0.011* (0.001)	0.010* (0.001)	0.010* (0.001)	0.010* (0.001)	0.009* (0.001)	0.010* (0.001)	0.011* (0.001)
INF	-0.015* (0.003)	-0.014* (0.002)	-0.017* (0.002)	-0.019* (0.003)	-0.016* (0.003)	-0.014* (0.003)	-0.020* (0.003)
FIX	0.102* (0.001)	0.098* (0.004)	0.090* (0.003)	0.100* (0.002)	0.096* (0.004)	0.092* (0.003)	0.096* (0.004)
CC		0.015* (0.001)					
GE			0.017* (0.002)				
PS				0.004* (0.001)			
RQ					0.022* (0.001)		
RL						0.017* (0.002)	
VA							0.015* (0.002)
Gözlem S.	1,008	1,008	1,008	1,008	1,008	1,008	1,008
Ülke S.	63	63	63	63	63	63	63
$\chi^2$	23344	20247	31530	15909	16497	11646	19152
Sargan T.	307.2*	307.3*	307.6*	307.5*	310.9*	307.8*	309.2*
Hansen T.	59.57	58.85	60.02	60.58	61.30	58.86	58.25
AR1	-5.119*	-5.170*	-5.137*	-5.145*	-5.121*	-5.165*	-5.187*
AR2	-1.179	-1.140	-1.063	-1.132	-1.197	-1.096	-1.061

**Not:** \*, \*\* sırasıyla %1, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler standart hataları vermektedir.

### 3.2.3. Gelişmiş Ülkeler İçin Tahmin Sonuçları

Ele alınan 48 GÜ'nün TSGMM yöntemi ile gerçekleştirilen analiz sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur. GÜ'ler için elde edilen otokorelasyon testi sonuçları modellerde 1. dereceden otokorelasyonun (AR1) var olduğunu, 2. dereceden otokorelasyonun ise (AR2) mevcut olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla çalışmada uygulanan modellerin tümünde otokorelasyon sorunu içermediği kanaatine varılmıştır.

**Tablo 6:** Gelişmiş Ülkelere Ait Analiz Sonuçları

Değişkenler	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)
L.GDP	0.395* (0.006)	0.396* (0.007)	0.395* (0.008)	0.393* (0.009)	0.398* (0.006)	0.396* (0.006)	0.382* (0.005)
L2.GDP	-0.250* (0.007)	-0.252* (0.006)	-0.251* (0.004)	-0.237* (0.008)	-0.245* (0.006)	-0.249* (0.005)	-0.255* (0.007)
GOV	-0.081* (0.005)	-0.126* (0.007)	-0.129* (0.008)	-0.100* (0.008)	-0.142* (0.007)	-0.126* (0.009)	-0.140* (0.007)
TRD	0.006* (0.000)	0.004* (0.000)	0.004* (0.000)	0.004* (0.000)	0.002* (0.001)	0.004* (0.001)	0.005* (0.000)
INF	0.047* (0.010)	0.031 (0.016)	0.051* (0.016)	0.047* (0.018)	0.034* (0.013)	0.041** (0.020)	0.041* (0.010)
FIX	0.095* (0.004)	0.073* (0.006)	0.063* (0.004)	0.075* (0.007)	0.049* (0.006)	0.068* (0.005)	0.078* (0.004)
CC		0.019* (0.002)					
GE			0.022* (0.002)				
PS				0.014* (0.002)			
RQ					0.031* (0.003)		
RL						0.020* (0.003)	
VA							0.022* (0.001)
Gözlem S.	720	720	720	720	720	720	720
Ülke S.	48	48	48	48	48	48	48
$\chi^2$	23151	17047	25803	10581	13491	13783	14779
Sargan T.	396.1*	398.1*	396.8*	398.3*	400.7*	397.9*	398.1*
Hansen T.	45.21	45.76	45.35	45.55	46.72	43.90	46.68
AR1	-3.857*	-3.945*	-3.929*	-3.821*	-3.910*	-3.923*	-3.901*
AR2	-1.535	-1.472	-1.510	-1.628	-1.524	-1.503	-1.460

**Not:** \*, \*\* sırasıyla %1, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler standart hataları vermektedir.

Hansen testinden elde edilen bulgularına göre ise modellerde aşırı tanımlama kısıtlamaları mevcuttur. Hansen test istatistiği sonuçları modellerde kullanılan araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir. Sargan test sonuçlarına göre ise H0 reddedilememektedir. Elde edilen bu sonuç aşırı tanımlama kısıtlamalarının modellerde geçerli olmadığına işaret

etmektedir. Elde edilen Wald istatistiği sonucuna göre, modellerin tümü genel olarak anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre GÜ'lerde öncelikle idari kalite olmak üzere, hükümet etkinliği ile ifade özgürlüğü ve hesap verebilirliğin ekonomik büyüme için daha önemli olduğu görülmektedir. Hukukun üstünlüğü ile yolsuzluğun kontrolü göstergeleri de pozitif ve anlamlı bir şekilde büyümeyi etkilemekle birlikte ağırlıkları daha azdır. Bununla birlikte, GÜ'lerde diğer gelir gruplarından elde edilen bulgulara benzer şekilde siyasi istikrar ve şiddetsizlik ekonomik büyümeyi en az oranda olumlu yönde etkileyen kurumsal değişken olmuştur. Kurumların tümünün ekonomik büyümeye olan etkisinin de pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir.

## SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Son yirmi yılda, sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerekli bir şartı olarak iyi kurumların oluşturulmasına ve geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. Ekonomik büyümenin belirleyicileri üzerinde çalışırken mülkiyet hakları, siyasi istikrar, idari kalite, yargının niteliği ve bağımsızlığı ile ifade özgürlüğünün göz ardı edilemeyeceği görülmüştür. Ayrıca bu yapıların ekonomik büyümeyi başlatmak ve sürdürmek için büyük önem taşıdıkları açıkça ortaya konulmuştur. Bu kurumların, ekonomik büyümenin bir yan ürünü olarak içsel ve zahmetsiz bir şekilde ortaya çıkacakları iddiası zayıflarken, büyümenin temel ön koşulları ve belirleyicileri oldukları görüşü giderek güçlenmiştir. Kurumların ekonomik büyüme açısından önemi nedeniyle, kurumların anlamı, özellikleri, işlevleri ve ölçümleri günümüzde de sıklıkla tartışılan konulardan olmuştur.

Bu çalışmadan elde edilen analiz sonuçlarına göre idari kalitenin ülkelerin ekonomik büyümesinde en önemli ve pozitif etkiye sahip kurumsal değişken olduğunu söylemek mümkündür. İdari kalite, yönetim sürecinde ve ileride oluşabilecek bir kriz anında riski en aza indirmede önemli bir faktördür.

Hükümet etkinliği ise özellikle AGÜ'lerde ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Çalışmadaki en yüksek katsayıya sahip kurumsal değişkendir. Bu sonuç, hükümet etkinliğinin ekonomik büyümeyi desteklemedeki önemini göstermektedir. AGÜ'ler hükümet etkinliğini artırmak için, kamu hizmetlerinin kalitesi, bu hizmetlerin siyasi baskılardan bağımsızlık derecesi, politika oluşturabilme ve uygulayabilme yeteneği ile hükümetlerin bu politikalara bağlılığını yükseltmesi gerekmektedir.

İfade özgürlüğü, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü ile kişi başına GSYH arasındaki ilişki, tüm ülkelerde önemli bir etkiye sahiptir. Bu, daha çok demokratik ilkeler ile daha çok ifade özgürlüğüne sahip olunan, mülkiyet ile telif haklarının korunduğu, iyi işleyen bir adli sistemin bulunduğu ve insanların siyasi karar alma sürecinde daha çok etkisi olan ülkelerde ekonomik büyümenin bu durumdan olumlu etkilendiğini göstermektedir.

Bununla birlikte çalışmadan elde edilen bulgulara göre, siyasi istikrar ve şiddetsizliğin (PSPR) kişi başına GSYH'nin artışı üzerinde oldukça az bir etkisi vardır. Genel olarak

bakıldığında, GÜ'lerde siyasi sistemler istikrarlıdır. Hükümetler sık değişse bile ekonomik yapı bundan olumsuz etkilenmez. Buna karşın, GOÜ'lerde uzun süre iktidarda kalan hükümetler yolsuzluk, rüşvet gibi olumsuzlukları arttırabilmektedir. Ayrıca hükümetin uzun süre iktidarda kalması otoriterleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu durumda siyasi istikrar, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Elde edilen tüm bu bulgulara göre, tüm kurumsal göstergelerin kişi başı GSYH üzerindeki etkileri, Kurumsal iktisat literatürüyle tutarlıdır. Çoğu çalışma, bir ülkenin kurumsal kalitesinin, o ülkenin kalkınma düzeyine önemli ölçüde etki ettiği konusunda hemfikirdir. Bu sonuçlara göre, ülkelerde kurumların ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini iddia etmek mümkündür. Bu nedenle, ülkelerinin sürdürülebilir beşeri ve ekonomik kalkınmaya sahip olması için, yüksek ekonomik büyümeye paralel olarak yönetim kalitesini iyileştirmeye devam etmeleri gerekmektedir. Ülkelerin ekonomik performansını arttırmaya yönelik politikalar, kurumları temel alarak şekillendirilmelidir. Bu bağlamda büyümenin bir ön koşulu olarak inşa edilecek kaliteli kurumlar, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilmesinde önemli bir aktör olacaktır.

## KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., Johnson, S. & Robinson, J. A. (2002). Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution, *The Quarterly Journal of Economics*, 117(4), 1231-1294.
- \_\_\_\_\_(2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation, *American Economic Review*, 91(5), 1369-1401.
- Acemoğlu, D. & Johnson, S. (2005). Unbundling Institutions, *Journal of Political Economy*, 113(5), 949-995.
- Acemoğlu, D. & Robinson, J. A. (2015). *Ulusların Düşüşü, Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, (Çev. Faruk Rasim Velioğlu), İstanbul: Doğan Kitap.
- Ades, A. & Di Tella, R. (1999). Rents, Competition, and Corruption, *The American Economic Review*, 89(4), 982-993.
- Alonso-Borrego, C. & Arellano M. (1999). Symmetrically Normalized Instrumental-variable Estimation Using Panel Data, *Journal of Business & Economic Statistics*, 17(1), 36-49.
- Amsden, A. H. (1992). *Asia's next Giant: South Korea and Late Industrialization*, New York: Oxford University Press.
- Arellano, M. & Bond, S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations, *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Arellano, M. & Bover, O. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models, *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51.
- Autio, E. & Fu, K. (2015). Economic and Political Institutions and Entry into Formal and Informal Entrepreneurship, *Asia Pacific Journal of Management*, 32(1), 67-94.
- Barro, R. J. & Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence, *Journal of Political Economy*, 100(2), 223-251.
- Blundell, R. & Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models, *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143.
- Bond, S., Hoeffler, A. & Temple, J. (2001). GMM Estimation of Empirical Growth Models, *CEPR Discussion Papers*, No. 3048.
- Campos, N. F. & Nugent, J. B. (1999). Development Performance and the Institutions of Governance: Evidence from East Asia and Latin America, *World Development*, 27(3), 439-452.
- Chang, H. (2007). Understanding the Relationship between Institutions and Economic Development Some Key Theoretical Issues, Ha-Joon Chang (Ed.), *Institutional Change and Economic Development*, içinde (17-37), Londra: United Nations University Press.
- Chansukree, P. (2012). *The Impact of Politico-Economic Institutions on Economic Performance: Evidence from East Asia and Latin America, 1990-2009*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Thailand National Institute of Development Administration.

- Coase, R. H. (1937). the Nature of the Firm, *Economica*, 4(16), 386–405.
- Coase, R. H. (1960). the Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics*, (3), 1–44.
- De Soto, H. (1989). *The Other Path: The Invisible Revolution in the Third, World*, New York: Harper and Row.
- \_\_\_\_ (2000). *The Mystery of Capital: Why Capitalism Succeeds in the West and Fails Everywhere Else*, New York: Basic Books.
- Diamond, J. (1997). *Guns, Germs, and Steel: the Fates of Human Societies*, New York: WW Norton & Company.
- Fadakinte, M. (2013). Civil Society, Democracy and Good Governance in Nigeria: 1999-2012, *International Journal of Modern Social Sciences*, 2(2), 133-154.
- Feng, Y. (2005). *Democracy, Governance, and Economic Performance: Theory and Evidence*, Massachusetts: MIT Press.
- Ftoreková, M. & Mádr, M. (2017). The Rule of Law and Economic Growth in the Balkan States, *European Journal of Business Science and Technology*, 3(1), 13-20.
- Gómez, M. (2008). Convergence Speed in the AK Endogenous Growth Model with Habit Formation, *Economics Letters*, 100(1), 16-21.
- Hall, R. & Jones, C. (1999). Why do some Countries Produce So Much More Output Per Worker than Others?, *The Quarterly Journal of Economics*, 114(1), 83-116.
- Hansen, L. P. (2008). Generalized Method of Moments Estimation, *the New Palgrave Dictionary of Economics*, içinde (2428-2435), Chicago: Palgrave Press.
- \_\_\_\_ (1982). Large Sample Properties of Generalized Method of Moments Estimators, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1029-1054.
- Hayek, F. (1945). The Price System as a Mechanism for Using Knowledge, *American Economic Review*, 35(4), 519-30.
- Khan, M. (2009). Is “Good Governance” an Appropriate Model for Governance Reforms? The Relevance of East Asia for Developing Muslim Countries, *Development Models in Muslim Contexts; Chinese, ‘Islamic’ and Neo-Liberal Alternatives*, içinde (195-230), Edinburgh: Edinburgh University Press.
- \_\_\_\_ (2012). Governance and Growth: History, Ideology and Methods of Proof, *Good Growth and Governance in Africa: Rethinking Development Strategies*, içinde (51-79), Oxford: Oxford University Press.
- King, R. G. & Rebelo, S. (1990). Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications, *Journal of Political Economy*, 98(5:2), 126-S150.
- Knowles, S. & Weatherston, C. (2006). Informal Institutions and Cross-Country Income Differences, *Credit Research Paper*, No. 06/06.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. & Vishny, R. (1999). The Quality of Government, *The Journal of Law, Economics, and Organization*, 15(1), 222-279.



- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Pop-Eleches, C. & Shleifer, A. (2004). Judicial Checks and Balances, *Journal of Political Economy*, 112(2), 445–470.
- Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development, *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Mankiw, N. G., Romer, D. & Weil, D. N. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, 107(5), 407-437.
- North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Omotoso, K. & Mobolaji, H. I. (2014). Corruption, Governance and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: a Need for the Prioritisation of Reform Policies, *Social Responsibility Journal*, 10(2), 316-330.
- Rodrik, D. (2007). *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*, New Jersey: Princeton University Press.
- Rodrik, D., Subramanian, A. & Trebbi, F. (2004). Institutions Rule: the Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development, *Journal of Economic Growth*, 9(2), 131-165.
- Rodrik, D. & Subramanian, A. (2003). The Primacy of Institutions, *Finance and Development*, 40(2), 31-34.
- Roland, G. (2005). Understanding Institutional Change: Fast-Moving and Slow-Moving Institutions, *Nanjing Business Review*, (2), 1-34.
- Romer, P. (1987). Growth Based on Increasing Returns due to Specialization, *The American Economic Review*, 77(2), 56-62.
- Ronconi, L. (2012). Globalization, Domestic Institutions and Enforcement of Labor Law: Evidence from Latin America, *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 51(1), 89-105.
- Roodman, D. (2009). How to do xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata, *The Stata Journal*, 9(1), 86-136.
- Rosenberg, N. (1994). *Exploring the Black Box: Technology, Economics and History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sachs, J. (2003). Institutions Don't Rule: Direct Effects of Geography on Per Capita Income, *National Bureau of Economic Research*, (No. w9490).
- Sargan, J. D. (1958). The Estimation of Economic Relationships Using Instrumental Variables, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, (26), 393-415.
- Williamson, O. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism*, New York: The Free Press.
- Williamson, O. (2000). The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead, *Journal of Economic Literature*, 38(3), 595–613.